

A mikor konferenciánk központi témáján: „a természet mint ihlet forrása a költészetben” töprenkedtem, szinte önmagától adódott, hogy Áprilyt választom, hiszen korábban is olvastam verseit, és mindig az volt a benyomásom, hogy ez a költő csak a természetről ír, és az a költő, aki ezeket a verseket megalkotta, tapasztalatból ismeri témáját.

Először arra gondoltam, hogy tanulmányomban azt próbálom felvázolni, mit üzennek a költőnek a fák és a madarak, azonban hamarosan kiderült, hogy egyrészt oly sok fa- és madárverse van, hogy szétfeszítené egy előadás kereteit, ha ezt választanám. Másrészt Csépi Ibolya már fontos dolgokat elmondott *Áprily Lajos* című könyvében költőnk madarakról szóló verseiről. (Csépi Ibolya, *Áprily Lajos*, Budapest, 1987, 69–78.) Leszűkítettem hát előadásom tárgyát a fákra, de még így is túl tágnak, túlságosan burjánzóknak tűnt fel a téma, ezért tovább szűkítettem azokra a költeményekre, amelyeknek címében valamilyen fa szerepel. Döntésemet az a körülmény is befolyásolta, hogy a szakirodalomban, a mérvadó Áprily-monográfiákban elég sok szó esik a költő természetszemléletéről, s előadásomban nem akarom megismételni azt, amit már Győri János (1967, 1970), Vita Zsigmond (1972), Csépi Ibolya (1987), Fráter Zoltán (1992) és mások elmondtak. (Természetesen hivatkozom a szakirodalomra, ha az általam tárgyalt versekkel kapcsolatban megnyilatkoztak.)

Előadásom bevezetéseképpen a *Természet* (289.) című versét mutatom be (A zárójelben lévő szám a következő kiadás oldalszámára utal: ÁPRILY Lajos, *Megnőtt a csend. Összegyűjtött versek*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1972), amelyből kiderül, hogy a természet nem valami külső kellék volt Áprily számára, hanem *élet-elem*. Utána kronológiai sorrendben elemzek néhányat a következő versekből: *Kis fenyő* (54.), *Szeptemberi fák* (116.), *Nyírfák* (241.), *Fatolvaj* (247.), *Fűzfazsongás* (323.), *A somvirágos oldal* (324.), *A somfa-csonk* (376.), *Akácerdő, viharban* (397.), *Erdőszerű tölgy* (400.), *Kiszáradt nyírfa* (435.), *A fák* (452.), *Nyírfa voltam* (465.), *Vadrózsafa* (482.), *A magas nyárfa* (498.), *A nyírfa sírt* (514.), *Sír a nyírfa* (516.) stb.

Természet

A *Természet* című verse az *Ábel füstje* című kötetben jelent meg 1957-ben.

Csudáltalak ezer szemmel,
ezer szemű szerelemmel.
Édesanyám kék szemével
ezelőtt jó ötven évvel.
Hogy az arcod jobban lássam,
táltos-fiam lett a társam,
s nézlek most egy kicsi lánnyal,
szomjas szemű unokámmal.
Jártam benned – gyalogszerrel –

sok diákkal, vagy ezerrel,
látomásom frissítették,
fiatalra derítették.
Szépségedből örök lázban
ezer szemmel lakomáztam.
De te mind az ezer szemnek
megmaradtál rejtelemnek.
Titkok között barangoltam
s én is csak egy titkod voltam.
Oldásodra már megértem.
Hol a halál? Jöhet értem.

A versben a természet mint látvány jelenik meg, amelyet csak csodálni lehet: újra meg újra vizsgáló tekintettel bámulni. De nem elég az, ha a költő csak a maga szemével kutatgatja a természetet, anyja kék szemével is tudnia kell látni, sőt táltos fiának, Jékely Zoltánnak és kicsi leányunokájának a szemével is. Járt benne „gyalog-szerrel” sok-sok diákkal is, mindezek annyira felfrissítették látását, hogy az, amit a természetben látott, látomássá vált, teli rejtelemmel és titokkal. Nemcsak a természet, de maga a költő is titok, amit csak a halál tud megoldani. A költő tehát azonosítja magát a természettel: „Titkok között barangoltam / s én is csak egy titkod voltam.” Ezért fejezi be így a verset: „Oldásodra már megértem. / Hol a halál? Jöhet értem.”

Áprily 1887-ben született, és a vers megjelenésének évében hetvenéves volt. A természet szeretetét és halálélményét gyermekkorának parajdi éveiből hozta magával, és élete végéig megőrizte – írja Győri János. (GYŐRI János, *Áprily Lajos alkotásai és vallomásai tükrében*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1970², 12–13.) A vers legfőbb stílusesszüköze az ismétlés szóalakzata: az ezer számnév és szem főnév ismétlése: „ezer szemmel, ezer szemű, szomjas szemű, ezerrel”; és szóképek, mint a szünesztézia, a metafora: „ezer szemű szerelem, szomjas szemű unoka, örök lázban, szépségből lakomázni”. Versformája: trochaikus nyolc lábú teljes sor, octonarius, amely közel áll a magyar ritmusérzékhez, „mert magában rejti a felező nyolcast”; az „ütemhatárok egyben szóvégek” – állapítja meg Szepes Erika. (SZEPES Erika–SZERDAHELYI István, *Verstan*, Budapest, Gondolat, 1981, 268.) Végrímei bravúrosak: páros nőrímeik.

A *Természet* című verséből tehát levonhatjuk azt a következtetést, hogy a természet mély gondolatokat sugall Áprilynak, és azokat ő rendkívüli műgonddal önti formába. A mívés műgondot őseitől örökölte: „Forma van a versem / egyszerű sorában: / ötvös volt az őszám / Brassó városában” – írja az *Egy pohár bor* című versében. (ÁPRILY, 1972, 191.)

A fákról szóló költeményeinek ismertetését a *Kis fenyőfa* (ÁPRILY, 1972, 54–56.) című darabbal kezdem, amely a *Zord Idő* című folyóiratban jelent meg először 1920-ban, majd a *Falusi elégia* című első kötetében, 1921-ben. Ebben az időben Áprily tanár Nagyenyeden. „1911-ben, amikor a Bethlen Kollégium gimnáziumában

kap tanári katedrát, magához veszi szüleit, s csak ezután nősül meg. Kisebb-nagyobb megszakításokkal több, mint másfél évtizedig él Enyeden” – írja Vita Zsigmond. (VITA Zsigmond, *Áprily Lajos. Az ember és a költő*, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1972, 312.)

A vers két részből áll. Az 1. rész nyolc négysoros versszakból épül fel. Az első két versszakban magyarázkodik a költő, hogy miért nem virágot ültet a sírra, hanem fenyőt. A virágot a megholt gúnynak vehetné, mert tövises volt az élete, s ehhez a túllevelű fenyő illik igazán. Továbbá nem azt mondja, hogy a sírodra, hanem azt, hogy „elcsendesült fejedhez / fenyőfát ültetek.”

Én lankadó virágot
ma nem hozok neked,
még sorsgúnynak vehetné
tövises életed.

A szép tavaszt kivárom,
a langyos felleget,
s elcsöndesült fejedhez
fenyőfát ültetek.

Egyetlen fenyőfa – folytatja a költő – szerény emlékezés a fenyvesekben történt sok kirándulásért; nagyon kevés azon sok áldásért, amelyet a fenyőerdők adtak. De gyantás rejtekéből a múltat árasztja, s ha majd a havas felől vadízú szél suhogni kezd, ez az egyetlen fenyőfa rokon zúgásba fog, ezt üzenve:

S az illatos viharban
tán én is ott leszek:
Apám, üzennek értünk
a zúgó fenyvesek.

Felhő suhogva hajlik,
ezernyi tű remeg –
s egyetlenegy fenyőben
felzúg az életed.

Itt, a hetedik versszakban derül ki, hogy apja sírjára ülteti a fenyőfát, aki 1919-ben halt meg, és ha majd felnő a kis fenyő, és a szél rázza, felzúg benne apja egész élete. Apja Parajdon volt gyufagyári munkás, amikor pedig a gyárat Kolozsvárra költöztették, családjuk is oda települt. Ott is szegényen éltek, napi megélhetési gondokkal küszködtek, mert apja már öreg volt, és a gyárból elbocsájtották. Győri János így számol be ezekről az évekről: „Otthon a szülők között nem szűnik a veszekedés. Az apa és fia közé makacs hallgatás feszül. Egyszer a fiú »kegyetlen fiatalsággal« apja

»életét vádolja«, s a megsértett önérzet gyógyítására sokáig nem talál szavakat. Az idős ember, aki már túl van a hetven éven is, a barátságtalan, kis kültekli szobában azon töpreng, mihez is lehetne kezdeni, míg végül is egy napon hirdetés kerül a kezébe.” (GYÓRI, 1970, 36.) A Bihari-havasokban állást hirdetnek, az apja elfogadja, s a szülők felköltöznek a Galbinára.

A fiatal Jékely Lajos, aki ekkor már egyetemista Kolozsvárott, egyszer a kávéházi éjszakák mámorából felocsúdva, hirtelen azt érezte, „hogy vissza kell térni apjához, szüleihez. Egy napon elhatározza, hogy gyalogszerrel nekivág a hosszú útnak, és a Gyalui-havasokon át felmegy a családban sokat emlegetett Galbinára, a havasi boronaházba, ahol apja a munkások kantinját vezette” – írja Vita Zsigmond. (VITA, 1972, 28.)

A második rész rövidebb: öt versszak terjedelmű. A kiválasztott kis fenyőfa elültetéséről szól:

Kis tövét a földbe tettem,
zsenge szállal ágazót,
öntözgettem önfeledten
s így hullattam rá a szót:

Kis fenyőfa: könnyű lándzsa,
sok nyilacska – nőjete,
gyenge sarjakok ne bántsa
lombriasztó fürgeteg.

A folytatásban arra kéri a kis fenyőfát, hogy nyújtsa le gyökereit mélyen a földbe, és keresse meg „holt szívét”, és abból szívjon „színt, erőt és illatot”.

És ha nedvet ösztövéren
vén föld nem tud adni még,
szálljakok le mély gyökéren
megkeresni holt szívét.
[...]
S elmulásnak barna szárnya
futni fog majd tőletek –
mulandóság ostromára
kis fenyőfa, büszke dárda,
sok nyilacska – nőjete.

A *Kis fenyőfa* című vers – címének megfelelően – valóban arról szó, mi történt ezzel a kis fenyőfával. Az első rész elején és végén történik utalás a költő apjára. A második rész – az első versszak kivételével – a költő beszédét tartalmazza a kis fenyőfához, és csak a ’holt szív’ szókapcsolat árulkodik arról, hogy ez is az apjáról szól.

Az örökzöld fenyő a költő keze alatt az emlékezés, az örökkévalóság és az engesztelés szimbólumává válik.

Bravúros mindkét rész verselése. Az első részben hetes és hatos jambikus sorok váltakoznak, de csak a hatos sorok rímelnek, hímrímmel, tehát a második a negyedikkel. A második részben nyolcas és hetes trochaikus sorok váltakoznak, és mindegyik sor rímel: az első egybecseng a harmadikkal nőrímben (lejtő), a második a negyedikkel hímrímben (bukó). (GÁLDI László, *Ismerjük meg a versformákat!* Budapest, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1999³, 120.)

Különleges a vers lezárása is. Az utolsó versszak nem négy sorból van felépítve, hanem ötből; tehát az utolsó versszak eszmeiségének fontosságát a versszak terjedelmének megnövelésével felnagyítja. Ebben a nagyításban a rímelésnek is szerepe van: az első sor rímel a harmadikkal és a negyedikkel (nőrim), a második pedig az ötödikkal (hímrim).

Szeptemberi fák

Bükkök smaragd színét erezve fent
az első pár vörös folt megjelent.

Állunk. Kezedben késő kék virág.
Azt mondod: Ősz. Az első őszi fák.

Én azt mondom: Vér. Vérteltos vadon.
Elhullt a nyár a nagy vadászaton.

Amerre vitte buggyanó sebét,
bíboros vére freccsent szertesét.

Ahol a nyom-vesztő bozóthoz ért,
hogyan tékozolta, nézd, a drága vért.

S míg vérnyomán vad szél-kopó csahol,
Hörögve összeroskad valahol.

A *Szeptemberi fák* az *Ellenzék* című folyóiratban jelent meg 1925-ben, majd 1926-ban a *Rasmussen hajóján* című, harmadik verseskötetében.

Knud Rasmussen (1879–1933) dán sarkkutató, aki 1902 és 1920 között több expedíciót vezetett Grönland északi és keleti partvidékére. A *Rasmussen hajója* című versében Áprily saját életét olyan bizonytalannak és fenyegetettnek tekinti, mint amilyen veszélyeknek volt kitéve Rasmussen hajója a jeges tenger jégtáblái között. Pedig ekkor már Kolozsvárott élt, a Farkas utcában, és az *Ellenzék* című folyóirat szerkesztője, az újjászerveződő erdélyi irodalom reményteljes alkotója.

„A költő szerkesztői ambícióinak ébresztgetője Kuncz Aladár.” (GYŐRI, 1970, 82.) 1928 májusában pedig megindul a marosvécsi Helikon-közösség és a Szépmíves Céh folyóirata *Erdélyi Helikon* címmel. Főszerkesztője Bánffy Miklós, felelős szerkesztője Kós Károly, a szerkesztője pedig – Áprily Lajos.

1929 májusában az *Erdélyi Helikonban* és az *Ellenzékben* megjelenik Áprily *Így akarja a sors. Makkai Sándornénak* című verse, amely nagy sorsfordulatot, közeli búcsúzást jelez.

Fordul az út. Amerre száll a nap,
a messzeségben síkok integetnek.
Emlékjelül, ha jó a pillanat,
mit hagyok itt a búcsúzó hegyeknek?

A bús királyi asszony jár eszemben
s kíséretet régi, illatos nevével,
kit sorscsillagja erdőkön keresztül
vesztett világból másfelé vezérel.

[...]

A tölgyfa zúg. Sercegve sír a késem,
amíg a régi jelt törzsébe vésem:
Sic Fata Volunt.

(GYŐRI, 1970, 86. – majd megjelenik a *Rönk a Tiszán* című kötetben is; vö. ÁPRILY, 1970, 153.)

A költőt már hívogatja nyugat felől Magyarország, és már azon töprenkedik, mit kell itt hagynia, nyilvánvalóan azért, mert sajnálja itt hagyni. Azért jut eszébe rögtön »a bús királyi asszony«, Izabella királyné, Szapolyai János felesége, aki Buda török kézre jutása után Erdélybe vonult, majd 1551-ben elhagyta Erdélyt, és visszatért szülőhazájába, Lengyelországba. Erdély határán azonban »sorsát az erdőszéli hársba rója«. Áprilyt is bús, őt is 'vesztett' világból másfelé vezérli a sors. Ezért sír a kése, amikor a tölgyfa törzsébe vési: Sic Fata Volunt. – *Így Akarja a Sors*.

Áprily a latin mondatnak mindhárom szavát nagybetűvel írja, ezzel felnagyítja a mondat jelentését is, jelezvén, ha így akarja a sors, nincs mit tenni. Az *Ellenzék* szerkesztősége is Erdélytől való búcsúzásnak értelmezte ezt a lezárást: „Áprily Lajos a nyár végén a budapesti református főgimnázium meghívására Magyarországra megy tanárnak” – idézi Győri János. (GYŐRI, 1970, 86–87.) Se barátai, se ellenségei nem tudták okát adni elhatározásának.

Talán a *Szeptemberi fák* című versének rendkívül pesszimista kicsengése rávilágíthat Áprily távozásának okaira. A hat kétsoros versszakból álló költeményben vita bontakozik ki az olvasó előtt az ősz és a nyár viszonyáról. A vita tárgyát a bükkfák levelei szolgáltatják. Az átlagember számára bükkfák levelein megjelenő vörös foltok azt jelzik, hogy elérkezett az ősz, bár még a fák alatt egy-egy kék virágot lehet találni. Az elmúlás árnyékában élő, érzékeny költő számára a levelek vörös foltja a

vadászaton lelőtt állatok kibuggyanó vérét idézik fel. Az ősz a gyilkos vadász, a nyár az úzótt vad. Az egész vers egy nagy metafora: a hosszú ősz a kegyetlen vadász, aki elől menekül az úzótt vad, a megsebzett nyár. A vad őszi szél pedig a vadászkopó, amely a szerencsétlen vadat halálba üldözi.

Ezt a verset Győri János is idézi, de mielőtt idézné, bevezetesként a következő megjegyzést teszi: „Az ifjúság önfeledtségéből korán felriadt és reményeiből végzetesen kiforgatott lélek a ’hervadás tündérvilágába’, az őszi tájba költözik, ahol a gyötrelmes belső muzsikára a természet az elvérző nyár színeivel felel.” (GYŐRI, 1970, 151.) Ezután közli a verset, és így értelmezi: „A ’vörös varázsú’ évszakváltás a tragikus ajzottság következtében szinte emberi küzdelemmé teljesedik.” (GYŐRI, 1970, 152.) Mindezzel a költő Erdély eljövendő tragikus sorsát jósolja meg. A poeta doctus Áprily e versében felidézi a görög Arkhilochosz jambosz támadó költészetét.

Nem véletlen tehát, hogy a versformája jambus. Quintilianus szerint ugyanis a jambus versláb rendkívül alkalmas a támadásra: „A keményebb helyeket leginkább a jambusok emelik ki, nemcsak azért, mert két szótagból állnak, s emiatt gyakoribb bennük a lüktetés, s ez ellentéte a nyugodtságnak, hanem mert minden lábban emelkednek is, ezért jobbak a choreusoknál, amelyek hosszúból rövidre ereszkednek alá” (9, 4, 136.). E támadó erőt tovább fokozzák a hímrímek párrím formájában: „S míg vérnyomán vad szél-kopó csahol, / Hörögve összeroskad valahol.” És ez az összeroskadás a magyar költő számára Erdély összeroskadását, elvesztését jelenti.

Magyarországra érkezése után előbb a Lónyai utcai gimnáziumban tanított, majd a Baár-Madas igazgatója lett, és a maga Erdélyét is megtalálta Szentgyörgypusztán az 1930-as és 40-es években. „Amint később írta, »dísztelenül«, a magányosságba visszavonulva élt itt” – mondja Vita Zsigmond. (VITA, 1972, 192.)

Magyarországi életéről sok információt kaphatunk a fákkal kapcsolatos verseiből. Például *Nyírfák* című verse (ÁPRILY, 1972, 241. – *Ábel füstje*) így hangzik:

El-elnézem finom nyírfáimat,
Úgy állnak, mint szőke lánycsapat.
Finn lányok. Szűz lelkük kedves nekem,
Küllikki, Hilka – így dédelgetem.

Áprily szívéhez közel álltak a nyírfák. Legalábbis ebből a négysorosból úgy tűnik föl. A vers első szava rögtön ragaszkodást fejez ki: az el-elnézem igealak ezt fejezi ki: újra és újra megnézem; nem tudok elszakadni tőle. A második szó minősíti a nyírfákat: finomak. Egy hasonlattal mondja el, hogyan kell érteni a finom jelzőt. Mert úgy állnak, mint szőke lánycsapat. A harmadik sor elején rögtön megmondja, miféle lánycsapatra gondol: finn lányok csapatára. Szőkeségük, fehérségük kedves a költőnek, lelkük tisztaságának mutatója. Hogy mennyire szereti őket, azt azzal is kiemeli, hogy meg is nevez közülük kettőt: Küllikki, Hilka. Áprily, mint mindenütt, itt is tapasztalatból beszél.

1934-ben ugyanis megbízták a Baár-Madas Leánynevelő Intézet igazgatásá-

val. Munkáját lelkiismeretesen végzi. Egész nap a gimnáziumban tevékenykedik. E munkának meg is lett az eredménye. Győri János erről így ír: „Hogy a Baár-Madas hamarosan az ország egyik legjobb iskolája lesz, az elsősorban az ő mindennapos erőfeszítésének eredménye.” (GYŐRI, 1970, 99.)

A Baár-Madas a költőt 1935 őszén féléves tanulmányútra küldi Észak- és Nyugat-Európába. A tanulmányút célja, hogy megismerkedjék a különböző szellemű iskolák eredményeivel. Különösen Finnország tetszik neki. A Seura-Saari sziget elbűvöli. Többek között ezt írja róla: „Fenyő és nyír fogadott, s a parti sétautak felé ki-kicsapott hullámaival a tenger.” (Idézi GYŐRI, 1970, 102.)

A negyvenes éveiből kifelé haladva Áprily Lajos egyre jobban elveszíti önbizalmát; bizonytalanságához halálfélelem társul. A halálfélelmet a természet közelségével próbálja legyőzni. 1937-től egyre gyakrabban látogatja meg a Visegrád környéki erdőket. Sőt a visegrádi Nagyvilámdűlő völgyében telket vásárol és házat épített. A táj szépsége és történelmi atmoszférája egy ideig enyhítik szorongását. 1942-ben egy év szabadságot kér, és visszatér Erdélybe, pontosabban Parajdra, a Kis-Küküllő partján boronaházat épített magának, és gyermekkorának paradicsoma egy ideig megnyugtatja.

De igazi menedéket Parajd sem jelenthet: szorongása újra jelentkezik, és visszatér Magyarországra. Hamarosan az iskolát is otthagyja: „A diákok felvételére és kitiltására vonatkozó hivatalos utasításokat nem hajlandó végrehajtani” – írja Győri János. Nyugdíjazását kéri, és letelepszik Szentgyörgypusztán, a Nagyvilámdűlő völgyében. A háborút itt éli át, örök aggodásban az emberiségért és családjáért. Még alig szűnnek aggodalmai, amikor 1946-ban, nem egészen öt éves korában meghal első unokája; évekig minden az elvesztett Annácskára emlékezteti.

Vissza is tér a zajos városba. Szorongatott anyagi helyzete miatt állást keres: a Református Conventben kap munkát. Megbízatása 1948-ig tart. A negyvenes évek végén elmagányosodik. Vigaszt egyedül a természetben talál, különösképpen nyírfáiban. Visegrádi kertjét ugyanis nyírfákkal ültette körül, „s vendégeit nyírfákkal körülvelt asztalnál, a nyír-szalomban fogadja.” (GYŐRI, 1970, 133.) Ezekből merít ihletet. Még a kiszáradt nyírfából is:

Kiszáradt nyírfa

Hervadtan áll. Mi pusztíthatta el?
Lombos nyírtársain cinkék zenélnek.
Nem bírta tán konok fagyát a télnek?
Hadd álljon itt. Maradjon arra jel:
itt holtak s élők test-közelen élnek.

E vers először a *Jelentés a völgyből* című kötetben jelent meg 1965-ben. (ÁPRILY, 1972, 435.) Első reakciója lehet a költőnek arra, amikor észrevette, hogy kedvenc nyírfái közül egy kipusztult. Hiszen a házkörüli többi nyírfa lombos volt, és

cinkék zenéltek rajtuk. Először a látvány kontrasztjára reagál, mintegy bizonyítván, hogy az egyik nyírfa tényleg kiszáradt. Csak utána mondja ki a pusztulás vélt okát: „Nem bírta tán konok fagyát a télnek?” Majd azon elmélkedik, mit csináljon vele: ki-vágja vagy hagyja ott. Végül így dönt: „Hadd álljon itt. Maradjon arra jel: / itt holtak s élők test-közelben élnek.”

A nyírfák még álmaiban is megjelentek. Erről tanúskodik a *Nyírfa* voltam című verse:

Azt álmodtam, hogy nyír vagyok
s ezüst kéreg borítja testem,
tövemnél forrás-ér gagyog,
levelem a fényben feresztem.

Csúcs-ágamon rigó fütyül,
erőm feszül a mély gyökérben,
s finomlombos gallyamba gyűl –
s kérgem alatt zsong-zsong a vérem.

Egy karcsú kéz hajlik felém
s a kérget késsel megcsapolja
s forrást buggyant a kés helyén,
minthogyha bor kútfője volna.

Sebemből friss öröm fogan:
szép, szomjas száj csókolja nedvem.
s éjjel suhogok boldogan
egy vad tavaszi fergetegben.

A *Nyírfa voltam* című vers először az *Akarsz-e fényt?* című posztumusz kötetben jelent meg 1969-ben. (ÁPRILY Lajos, *Akarsz-e fényt?* Budapest, Szépirodalmi Kiadó, 1969, 28.) Nem lehet tudni pontosan, mikor írta Áprily. Hosszabb elemzést igényelne, de az szétfeszítené az írás kereteit. Itt csak annyit kívánok megjegyezni, hogy azon kevés Áprily-versek közé tartozik, amelyek maradéktalan boldogságot sugároznak. Még a „vad tavaszi fergeteg”, amely más versekben inkább pusztító borzalom, itt mintha szerelmi gerjedelem lenne, amely minden mást elfelejtet, mert a jelen isteni boldogságában fürdik. Azt már nem is említem, hogy e versben 'metamorfózis' játszódik le, az ember átváltozik nyírfává, s e téma eszünkbe juttatja Ovidius *Metamorphoses* (Átváltozások) című művét, amely olyan történeteket mesél el, amelyekben átváltozások történnek, és ezen átváltozások oka többnyire a szerelem.

A nyírfák sokféle üzenettel bombázzák Áprily Lajos szívét, többek között sírással is. Két olyan verse is van, amelyekben sírnak a nyírfák. Az elsőnek a címe:

A nyírfa sírt

A szélben sírt a nyírfa, a törzse meghajolt,
beszédes volt sírása, panaszolt, panaszolt.
Hallgattam: néha felnyög vagy halkán felsikolt.
Vajon nem elvarázsolt királylány hangja szólt?

A verset a költő 1966. április 22-én írta, de először az *Akarsz-e fényt?* című posztumusz kötetben jelent meg 1969-ben. (*Akarsz-e fényt?*, 85.) A vers címe, *A nyírfa sírt*, arra utal, hogy a költő egy múltban történt eseményt mesél el. Egyszer olyan erős szél fúj, hogy meghajlított egy nyírfát, s közben a fa levelei olyan hangokat keltek, amelyek a költőt a sírásra emlékeztették. A fa feléje való hajlását és a hosszan tartó síró hangokat úgy értelmezte, hogy a nyírfa neki panaszodik. De hát hogyan tud egy nyírfa panaszodni? Úgy, hogy benne egy „elvarázsolt királylány hangja szólt”, mert tudja, hogy gazdája szereti és szánja őt. A nyírfa folytonos panaszkodását felerősíti: a ’panaszolt, panaszolt’ ismétlés, és a sorok végének azonos ríme, a bokorrím: ’meghajolt, panaszolt, felsikolt, hangja szólt’. A költő tehát megszemélyesíti a nyírfát, és egyenrangú társának tekinti.

A második címe ugyanerről a témáról: *Sír a nyírfa*, és először szintén az *Akarsz-e fényt?* című kötetben jelent meg. (*Akarsz-e fényt?*, 86.) A címe abban különbözik az előbbtől, hogy ebben elöl áll az igei állítmány, mégpedig jelen időben, és később keletkezett, 1966. május 2-án.

A nyírcsoport egy fája sír a szélben,
magas gyermeksírás a hang. Beteg?
Zölden ragyog. Mi járhat nyír-eszében?
A ragadozó őszi fergeteg?

Az első sor azt mondja, hogy ha fúj a szél, akkor a nyírfacsoport egyik fája sír, mégpedig gyermeksírással. A költő tanakodik, miért sír? Talán beteg. Az nem lehet, mert zölden virul. Akkor biztosan valami rosszra gondol? Az őszre, amely majd megfosztja leveleitől. A ’magas gyermeksírás’ kitétel azt sejteti, hogy fiatal nyírfáról van szó, amely még félős, mert sérülékeny. Közös a két nyírfában a sírás, tehát az első sírt, a második sír most jelenben is. Különbség közöttük, hogy az elsőben talán az elvarázsolt királykisasszony panaszodik, a másik pedig azért sír, mert a mindent elpusztító őszre gondol, és ezzel az olvasó eszébe juttatja az imént idézett *Szeptemberi fák* című vers végét: az ősz összeroskadását, amely Erdély elvesztését szimbolizálja. Tehát ez a vers szintén a hazáját veszített ember fájdmáról árulkodik. Ez a fájdalom attól kezdve folytonosan kínozza a költőt, amikor ráébredt arra, hogy az elcsatolt Erdélyben nem tud tovább élni.

Ezen értelmezésemet mintha megtámogatná *A fák* című verse. Ezt a verset szintén Magyarországon írta, de korábban: 1939-ben. (*Akarsz-e fényt?*, 12.) Életében

azonban nem adta ki. Hagyatékában megtalálták, és 1969-ben az *Akarsz-e fényt?* című kötetben jelent meg.

A fák

Pusztán futunk. Néztél-e hátra,
messze-maradó kerti fákra?

Sokat ültettünk és szerettünk,
gyümölcséből egynek sem ettünk.

Álmodtunk róla csodaszépet,
dédélgettük a csemetéket.

Álltunk viráguk dísze mellett –
dobbantott a sors: menni kellett.

A Maros mellől útrakeltünk,
Hegy alatt elmaradt a kertünk.

Kolozsvárt elmaradt a Hója,
másnak hull majd anyám diója.

A besztercei szilva kékje
más asztalának lesz az éke,

másé vajkörte, pónyik-alma,
mienk a sors gyümölcs-tilalma.

Nem tudom én, sok fánk kié lesz,
de legyen a termése édes.

Cukor-ize és ért zamatja
áldását mindig dúsan adja.

Ragyogó őszökön nevetve
hívja új népét új szüretre.

Míg mi futunk és úgy tűnünk el
gyümölcs-vestett életünkkel.

(ÁPRILY, 1972, 452.)

A *fák* című vers tizenkét kétsoros versszakból áll. Felépítése arányos: három négy versszakos részre oszlik. Az első rész első sorából kiderül, hogy a fák tulajdonosai futnak, s közben hátra-hátra néznek, és sajnálják azt a zsenge, fiatal fákból álló gyümölcsöst, amelyet gondoztak, amelynek virágjában gyönyörködtek, de gyümölcséből még egyszer sem ettek. Egyszer csak „dobbantott a sors, és menni kellett”. A versből egyértelmű, hogy Kolozsvárról való távozásukat Áprily menekülésnek értelmezi.

A vers második részéből, az 5–8. versszakokból világos, hogy Kolozsvárt hagyják ott: a Maros folyót, Kolozsvárt és Hóját.

Győri János említi, hogy Áprily Kolozsvárról gyakran kirándult Hójára: „A nyarakat pedig hójai kertjükben tölti. A kertben, melyet a felesége örökölt, még egy kis házat is építtetett, üvegverandával. Ebben a kis házban gyakran fölkeresik barátai – a ’csipkehúsú’, angyali költő, Dsida Jenő is.” (GYŐRI, 1970, 80.) Nemcsak a kolozsvári házat hagyják el tehát, hanem a hójai kertet is, diójával, besztercei szilvájával, vajkörtéjével és pónyik-almájával együtt. Nem véletlen a gyümölcsök felsorolása: dió, besztercei szilva, vajkörte, pónyik-alma, hiszen Áprily gondos gazda volt: saját két kezével művelte kertjét, és tudatában volt munkája értékének.

Figyelemre méltó, mondhatnám, feltűnő a folytatás, azaz a vers utolsó része; így kezdi ugyanis: „Nem tudom én, sok fánk kié lesz”, azaz „bárkié legyen is sok fánk” – mondja, legyen jó és bőséges a termése: „legyen a termése édes”, „áldását mindig dúsan adja”, „Ragyogó őszökön nevetve / hívja új népét új szüretre”. Tehát kolozsvári háza, hójai kertje új tulajdonosának jó termést kíván.

S ezután jön a váratlan és a megdöbbentő befejezés: „Míg mi futunk és úgy tűnünk el / gyümölcsse vesztett életünkkel.” Megdöbbentő egyrészt azért, mert megismétli a vers első sorának legsúlyosabb szavát: „Pusztán futunk.” Mint láttuk, 1939-ben írta ezt a verset, 10 évvel Kolozsvár és Erdély elhagyása után, és még mindig fut. A vers első sora szerint a pusztán, az utolsó sora szerint pedig ez a futás gyümölcsse vesztett életének eltűnésével azonos.

Ez a vers azonban csak Áprily halála után két évvel, 1969-ben jelent meg az *Akarsz-e fényt?* című kötetben. Az e kötet verseiről írt kritikai észrevételeket Fráter Zoltán gyűjti össze a már említett *Áprily Lajos* című monográfiájában. Vita Zsigmond kritikai értékelését így összegzi: „Éppen a hátrahagyott versek bizonyítják, hogy »egy zaklatott élet minden jelentős állomását a kor hullámzásával és az emberiség örök kérdéseinek nyugtalan kutatásával együtt szemlélhetjük«, s a nyugtalanság és megnyugvás hangjaival együtt válik teljessé költészete.” (FRÁTER Zoltán, *Áprily Lajos*, Budapest, Balassi Kiadó, 1992, 125.) „Simon Zoárd az egész könyvet a búcsúzás szempontjából értelmezi: „Az elmúlás gondolata, mely kezdettől foglalkoztatta a természet közelségében élő alkotót, s amellyel a természet rendje, az évszakok örök változása minduntalan szembesítette, egyre hétköznapiabb módon, apró élmények részeként szövi át verseit.” (FRÁTER, 1992, 126.) Lényegében ez a kettősség figyelhető meg a versben, csakhogy ez a kettősség *A fák* című versben éles ellentétben áll egymással, s talán ez lehet az oka, hogy Áprily életében nem publikálta ezt a verset. Szinte

belehal fájdalmába, hogy azt a gyümölcsöskertet, amelyet ő ültetett és ápolt, mások élvezhetik majd, mégis jó termést kíván nekik és vidám szüretet.

Azt hiszem, igaza van Fráter Zoltánnak, amikor ezt írja róla: „Áprily nem ’küldeteses’ költő, legalábbis Ady szerepvállalása értelmében nem. Mégis tudta és érezte feladatát a világban, csak szűkebb körben vonta meg illetékessége határát. A politikai kérdéseket a békevág, a kölcsönös megértés szellemében szemléli. Alkata idegenkedik a gyökeres változásoktól, alapvetően melankolikus, lemondásra hajló lélek. Dac, indulat szinte alig érezhető benne, fájdalom és sérülékenység annál inkább.” (FRÁTER, 1992, 129.)

Én úgy érzem, hogy amikor Áprily ezt a versét írta, igen nagy „dac és indulat” dúlhatott a lelkében, de ő nagy kínok között legyúrta azokat, és csak végtelen fájdalmának, mondhatnám, véget nem érő kétségbeesésének adott hangot. Az a tény, hogy életében nem adta ki ezt a jelentős verset, talán azzal magyarázható, hogy tudatában volt annak, hogy nem volt őszinte, elhallgatta az igazságot, haragját és felháborodását, amikor ezt a verset formába öntötte. Ezen rossz érzés akadályozhatta meg abban, hogy megjelentesse. Talán ő is érezte azt, amit én érzek, hogy áthidalhatatlan az elmentét a verset lezáró ezen két versszak között:

Ragyogó őszökön nevetve
hívja új népét új szüretre.
[...]
Míg mi futunk és úgy tűnünk el
Gyümölcsse-vesztett életünkkel.

Hasonló végkövetkeztetésre jutott Antal Attila is a budapesti időszak verseinek elemzése után: „A költemények többsége a halálba hanyatlás (tíznél is több vers), a veszteség, a legyintő lemondás, a kilátástalanság képi objektívációival fejeződik be, s az elhelyezkedése kapcsán különösen hangsúlyos kötet- és perióduszáró mű, a *Túl ötven erdőn* is a teljes elesettség állapotában láttatja lírai hősét.” (ANTAL Attila, *Világalkotó elemek Áprily Lajos költészetében*, Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó, 2003, 254.)